

Izvori za istorijata na Trakija i trakite. Tom. I (*Fontes historiae Thraciae Thracumque*), I, Izdatelstvo na Bălgarskata Akademija na Naukite, Sofia, 1981, 330 p.

Așa cum scriu în prefață editorii, interesul în Bulgaria pentru izvoarele istoriei Traciei și tracilor datează din 1915, când D. Decev și G. Kacarov publicau 11 fragmente sub titlul *Izvoare ale istoriei vechi și geografiei Traciei și Macedoniei*, reluate în 1949 într-o ediție lărgită. În ultimii ani, Institutul de tracologie din Sofia a întreprins, prin colectivul mai larg al său specializat în surse, o operă sistematică între ale cărei rezultate meritorii se numără și volumul întâi de izvoare greco-latine pe care-l prezentăm aici, editat de Velizar Velkov, Zlatozara Gočeva și Vasilka Tăpkova-Zaimova, sub redacția ultimelor două și a lui Georghi Mihailov și Alexandăr Fol. Un grup eminent, cum se vede, care a adunat pentru acest volum surse începând de la Homer până în sec. V î.e.n. Au fost introduse de asemenea și scholiile la o serie întreagă din textele editate și traduse în limba bulgară; pentru toate s-au folosit ediții dintre cele mai bune. La fiecare autor antic apare la început o scurtă notă biografică, iar textele și traducerea lor mai ales sint îmbogățite cu aparatul critic corespunzător.

Din dispunerea textelor în volum rezultă predominanța înclinației filologice asupra celei istorice a editorilor. Afirmăm aceasta întrucât ordinea cronologică strictă folosită de obicei în corpora de izvoare apare intructivă ruptă prin gruparea pe categorii literare a surselor. Astfel, după poezia epică înglobând pasajele alese din Homer — traduceri: Al. Milev, Cv. Lazova, V. Popova — imnurile homerice — V. Popova — fragmente ale altor epici greci — Cv. Lazova — și Hesiod — L. Gaidova —, urmează fragmente din 11 lirici — Em. Kazandjiev — apoi din Pindar — Zl. Gočeva —, după care se grupează fragmente din tragici — Sv. Ianakieva, L. Gaidova și D. Boiadjiev —, din Aristofan — K. Kostakiev — și din 15 poeți comici — Cv. Lazova. Volumul se încheie cu fragmente din primii istorici mari ai antichității, Herodot — Iv. Venedikov și D. Boiadjiev — și Tucidide — Al. Foi —, nu înainte unei serii de pasaje extrase din logografi — Al. Foi.

În general, textele alese de autorii folosiți în acest prim volum sînt bine selecționate și devin utile, cu discernămintul corespunzător, ca surse de informație pentru istoria Traciei, triburilor trace și a contactelor acestora cu alte civilizații. Se pare de altfel, prin generozitatea pasajelor culese și traduse, că acest din urmă fenomen, adică realitățile privind zonele de contact, a și reprezentat unul din criteriile alcătuirii volumului întâi din *corpus*. În care viziune este probabil că și următoarele volume vor beneficia de o formație relativ extensivă. De remarcat totuși că, la volumul prezent chiar, criteriul nu funcționează echivalent pentru toți autorii, întrucât, spre exemplu, pasajele din Homer sînt deosebit de largi, uneori chiar față de interesul direct sau indirect prezentat. În timp ce, la alți autori, s-a renunțat la numeroase fragmente privind zonele „de contact” ale neamurilor trace, sau chiar referitoare la populațiile aflate în contact direct cu ele. În această situație sînt, de pildă, pasaje din Herodot, de felul unora din cartea a IV-a (8; 17 ș.a.), unele atestînd chiar realități probate arheologic și în Tracia (IV, 71 ș.a.). La Tucidide în schimb selecția a fost cu mult mai generoasă. Revenind la *Iliada*, fragmentul din cîntul II, v. 856—857 putea continua și cu

cel pomenindu-l pe Hromis, conducător al misienilor, iar la Eschil erau de adăugat și fragmente ca 73 din Prometeu Descătușat și 155 din Niobe. Apar totuși alte fragmente ca acelea din Alecu de la p. 61 — Ahile și Sciția — și din Anacreon (p. 63, cîntul III, frg. 43), a căror prezență nu era neapărat necesară, mai ales prin comparație cu absența altora, și pentru care criteriul amintit mai înainte funcționează din nou într-o măsură sau alta.

Nu insistăm mai mult asupra exemplului de felul celor de mai sus, mai ales că, pe de o parte, de la o anumită limită criteriile posibile de selecție pot deveni și subiective (pentru redactor sau recenzent), iar pe de altă, în linii mari ansamblul volumului nu pierde din valoarea documentară. De altfel, sînt convinși că specialiștii bulgari au discutat îndelung și, cum se vede, cu rezultate folositoare, înainte de a trece la lucrul al cărui rezultat face obiectul acestor rînduri. Folosul, cred, ar fi fost cu atât mai mare dacă expresia concentrată a acelor discuții ar fi stat în fruntea prezentului volum, în primul rînd ca o sumă de criterii ale selectării textelor, atât pentru editori, cit și pentru cititori.

Cunoștințele modeste ale semnatarului acestor rînduri în limba bulgară nu permit decât o apreciere generală a efortului autorilor traducerilor de a fi cit mai fideli conținutului antic al textelor, chestiune dificilă pentru orice traducere de acest fel într-o limbă modernă. Las deci în seama specialiștilor bulgari observațiile ce s-ar putea face la acest capitol.

Lucrarea se încheie, înaintea tablei de materii, unde sînt indicații și autorii traducerilor la fiecare text, cu un deosebit de util și bine întocmit indice de nume și locuri care include și numele populațiilor diverse. Se simte nevoia însă și a unor *realia* ca să le spunem așa; adică, s-ar fi putut adăuga și elementele esențiale de viață materială, socială și spirituală. E drept că unele din acestea sînt parțial rezolvate de notele de la subsolul paginilor (cu trimiteri de la traducere), dar ele nu înlocuiesc selecția de care vorbeam. Și pentru că m-am referit la aparatul critic, trebuie să amintesc că acolo se observă situații în care era de așteptat să se ofere, pe scurt, și sursa informației — spre exemplu n. 43 și 44 de la p. 23 (ș.a.), pentru ultima existînd și indicații privind originea neindoeuropeană a carilor. În sfîrșit, există din păcate, umbrind intructivă efortul meritoriu al editorilor, și alte greșeli de tipar în afara celor din erată, din care notăm aici: p. 12: v. 845—850 și nu 545—550; p. 37: cîntul XVI și nu XIV; p. 42—43: versurile 77—79 și 228—237 sînt, se înțelege, din cîntul XXIV.

Înainte de a încheia, țin să-i felicităm călduros încă o dată, și pe această cale, pe cercetătorii bulgari pentru acest prim rezultat de reală valoare în culegerea și publicarea surselor literare privind istoria Traciei și tracilor. Le urez deci să-și continue cu spor întreprinderea începută, aceasta fiind de folos real tuturor cercetătorilor istoriei vechi din Peninsula Balcanică și, bineînțeles, tracologilor în primul rînd. Pornind de la acest interes comun și de la colegialitatea și prietenia ce caracterizează relațiile între cercetătorii noștri am notat și observațiile de mai sus.

Al. Barnea

Pernik, tom I, Poselišten jivot na hylma Krakra ot V hil. pri n.e. do VI v. na n.e., Sofia, 1981 (Editura Academiei bulgare de științe), 272 p. Redactor responsabil: Teofil Ivanov; autori: Iordanka Čangova, Ana Radunčeva, Venecia Liubenova, Vasilka Gerasimova-Tomova și Iordanka Iurukova.

Krakra este o colină (avînd înălțimea de circa 800 m peste nivelul mării) care se află la sud-vest de Sofia. Dealul Krakra este mărginit la sud de Golo Bardo, iar la răsărit și nord-est de Vitoša și, respectiv, Liulin. Prin apropiere curg rîurile Struma, Martnica și Rudarska, ceea ce creează condiții propice de viață în regiunea dată.

În acest loc, un harnic colectiv de arheologi, condus cu competență de I. Čangova, a efectuat, pe parcursul mai multor ani, cercetări arheologice sistematice. Investigațiile științifice de pe colina Krakra au scos la lumina zilei vestigii arheologice databile din mileniul V î.e.n. și pînă în plină epocă medievală.

Volumul pe care-l prezentăm cititorului este rezervat celor mai importante rezultate ale cercetărilor întreprinse în nivelurile arheologice cuprinse între mileniul V î.e.n. și secolul VI î.e.n. Lucrarea se subdivide în mai multe capitole. În primul dintre ele „Așezarea preistorică” (p. 11–51), Ana Radunčeva face un inventar al celor mai importante documente arheologice datînd din epoca neolitică. Totodată sînt prezentate și vestigiile din epocile eneolitică și a bronzului. Aceasta din urmă este documentată pe colina Krakra în toate sau aproape toate etapele dezvoltării sale. Poate că era mai bine dacă Ana Radunčeva opera încadrări cronologice și determinări tipologice mai strînse.

Iordanka Čangova este autorul capitolului „Așezarea tracică din primul mileniu î.e.n.” (p. 52–106). D-și susține că prezența tracilor pe colina Krakra se intensifică odată cu secolul VII î.e.n. Două veacuri mai tîrziu, populația locală, înmulțindu-se, se răspîndește pe toată suprafața platoului colinei Krakra.

În veacul IV î.e.n. așezarea tracică de aici era înconjurată de un zid din pietre care urmărea configurația terenului. Zidul avea o grosime de 3 m. De notat că în unele locuri (în partea de nord și de sud) la zidirea incintei s-au întreprins și pari de lemn. Datorită cercetărilor arheologice au fost reperate două „scări” adosete care duceau la platforma zidului de incintă. Prin fața scării din partea de sud trecea un canal care colecta apele reziduale spre a le deversa în albia Strimoului.

Poarta n-a fost descoperită încă. După opinia autoarei că trebuie să fi fost plasată pe latura de nord care era mai accesibilă urcării și coborîrilor.

Ținînd seama de sistemul constructiv al zidului de incintă, el poate fi apropiat – susține I. Čangova – de anume incinte ale orașelor din Asia Minoră.

În partea cea mai înaltă a dealului Krakra se afla cartierul fortificat, unde se presupune că era centrul cultural al așezării.

Cercetările arheologice au dat la iveală relativ puține vestigii de arhitectură civilă. S-au descoperit baze cu profil simplu, legate, desigur, de existența unor clădiri cu colonade. Într-unul din cartiere s-a descoperit o încăpere cu pereții construiți în maniera în care era construit zidul de incintă. Pe podeaua încăperii s-au găsit: ceramică uzuală, amfore de Thasos, o monedă din vremea lui Alexandru al III-lea etc. Documentatele materiale dovedesc că încăperea făcea parte dintr-o clădire mare, care a dispărut la sfîrșitul sec. IV î.e.n. sau la începutul sec. III î.e.n.

În cadrul așezării tracice de pe colina Krakra s-au găsit numeroase piese ceramice, monede și obiecte de metal. Acestea din urmă sînt reprezentate de fibule, inele, aplici, cercei, cuțite, vîrfuri de săgeată etc. Aplicile, făcute din fier sau bronz, sînt executate în stilul artei geometrice tracice caracteristice veacurilor VIII–VI î.e.n. sau al artei din Asia Mică (sec. V–IV î.e.n.). Fibulele sînt de mai multe tipuri. Cronologic ele se plasează în veacurile VII–II î.e.n. și atestă legăturile strînse între comunitățile de aici cu cele din interiorul Traciei, Iliriei, Macedonia sau Greciei. Ceramica este fie locală, fie de import. Vasele din prima categorie sînt de două feluri: a) lucrate cu mina (sec. VI–III î.e.n.) și b) la roata olarului (sec. IV–III î.e.n.). În timp ce ceramica din prima categorie este legată de tradiția ceramicii din restul lumii tracice, cealaltă, din categoria a doua, trădează o foarte puternică influență grecească. Ceramica grecească este reprezentată cu precădere de amfore, cum sînt cele de tip Thasos. Autoarea ține să atragă atenția că forma greutăților de lut pentru războaiele de țesut (p. 100, fig. 56) este neîntîlnită pînă în prezent în așezările tracice din Bulgaria. Colina Krakra ar fi avut de suferit de pe urma invaziei celților, la începutul sec. III î.e.n. Aceasta nu înscamnă însă că viețuirea de aici a încetat, susține I. Čangova.

Un interes deosebit îl prezintă capitolul „Așezarea din epoca romană și bizantină timpurie” (p. 107–203) redactat de Venecia Liubenova.

Autoarea ne încunoștințează dintru început că așezarea din epoca romană și romano-bizantină (bizantină timpurie) nu este menționată de nici o sursă literară. Ea susține că viețuirea în forme romane a apărut în veacul a II-lea î.e.n. și că ea s-a dezvoltat în sec. III, ca să atingă apogeul în următoarele trei veacuri cînd a căpătat o coloratură bizantină.

Locuințele sînt de tipul celor întîlnite peste tot în lumea romană. Arhitectura culturală este reprezentată de două biserici. S-a mai descoperit și o a treia biserică, situată în afara incintei, în locul numit Koloto.

Obiectele arheologice găsite sînt pe cit de numeroase, pe atît de variate. Majoritatea dintre ele fiind descoperite în condiții stratigrafice neclare, autoarea le-a făcut o încadrare cronologică pe criterii tipologice. Aceste obiecte sînt reprezentate în principal de unelte de lucru, podoabe, arme, piese sculpturale, plastică minoră etc.

Categoria cea mai numeroasă a vestigiilor arheologice este reprezentată și aici, ca peste tot dealtmînteri, de ceramică. Se remarcă deosebirea tehnică din pasta ceramicii, în sensul că vasele din sec. IV–VI sînt confecționate dintr-o pastă în general gri-neagră, brună-neagră, mai grosolană decît pasta vaselor din sec. II–III. În sec. IV–VI decorul se simplifică la maximum.

Autoarea remarcă faptul, foarte important după opinia noastră, că opaițele din epoca bizantină timpurie sînt lucrate la roata olarului, spre deosebire de cele din veacurile anterioare care s-au realizat prin mijlocirea tiparelor. Și fiindcă sînt tem la capitolul ceramic, se cuvine să atragem atenția că vasele cu *umbo* pe fund, figurate la p. 124, nu datează din sec. III–IV, cum susține Venecia Liubenova, ci din secolul VI. Acest gen de ceramică numit de noi „tipul Ilinog” (Petre Diaconu, SCIV, 10, 1959, 2, p. 487–490) se întîlnește în toate ȝezărilor romane tîrzii din fosta provincie Scythia Minor care păstrează urme de viețuire ulterioare în timp mijlociului secolului VI î.e.n. De reținut și faptul că pe fundul unor opaițe se păstrează diferite semne. Alte semne se găsesc pe fețele greutăților de lut pentru războiul de țesut (p. 155, fig. 88).

Obiectele de metal (fier sau bronz) sînt reprezentate de foarfeci, chei, scoabe, minere de vase, țevi (o singură bucată), cuie etc.

Osul prelucrat este documentat prin minere de cuțite decorate cu linii și cerculețe incizate, piepteni și chiar fusaiole.

Seria fibulelor este destul de întinsă. Ea începe cu fibulele cu genunchi și se termină cu fibulele turnate.

Dintre arme se remarcă o lance, vîrfuri de săgeți, aplici de harnașament.

S-au descoperit de asemenea fragmente de plăci votive, de marmură, și de statuete (fig. 126, 128). S-a găsit o canecă cu reprezentarea Minervei.

Se publică apoi o diplomă militară acordată tracului Sitalus, care a servit în Ala I Augusta.

Vasilka Gerasimova-Tomova publică „Monumentele epigrafice din antichitate și epoca bizantină timpurie” (p. 204–217). Aceste monumente sînt reprezentate de: un sigliu pe mînușa unei amfore de Thasos, un monument funerar ridicat în cinstea lui Dizas Diopis, partea mijlocie a unei stele care conține două nume trace (sfîrșitul sec. II – prima jumătate a sec. III), colțul de jos, stînga, al unei plăci votive puse în numele lui *Orialis* (sec. III), fragment dintr-o placă ajurată consacrată unei divinități necunoscute (prima jumătate a sec. III); cărămidă cu o inscripție latină, altă cărămidă tot cu inscripție latină, seria inscripțiilor latine continuînd cu inscripțiile pe două *dolia* și două ustensile.

Iordanka Iurukova ne oferă la p. 218–261 un tablou bine încheiat al tuturor monedelor descoperite pe colina Krakra. Autoarea remarcă faptul de o deosebită importanță că între

cele mai vechi monede, emise la începutul sec. IV î.e.n. și cele bizantine timpurii din sec. VI e.n. nu există o întrerupere evidentă. În lista prezentată de I. Iurukova se remarcă tipuri și variante noi de monede. Autoarea, studiind materialul numismatic, a înțeles să se folosească de observațiile obținute în determinarea diferitelor evenimente istorice. De pildă, D-sa conchide că între 238 și 254 așezarea de la Pernik n-a fost atinsă de incursiunile goților. Astfel de concluzii și considerații se întind la tot pasul în capitolul redactat de Iordanka Iurukova.

Partea de încheiere a volumului Pernik (p. 262–268) este semnată de Iordanka Čangova, care operează o trecere în

revistă a datelor generale obținute de colaboratoarele sale de la Pernik.

Volumul pe care l-am recenzat oferă un bogat material arheologic, din vremuri diferite, care este de natură să arunce o lumină nouă asupra istoriei regiunilor din vestul țării vecine din cele mai vechi timpuri și până în sec. VI e.n. Rezultatele căpătate în cercetările arheologice de la Pernik vor folosi desigur și cercetătorilor din țara noastră care își apleacă atenția în special asupra problemelor lumii dace și romane.

Capitolele volumului monografic sînt însoțite de fiecare dată de o ilustrație adecvată, cum și de rezumate în limbile rusă și franceză.

Petre Diaconu

Acta Musei Porolissensis, 6, Zalău, 1982.

Cel de-al VI-lea volum al cunoscutei publicații a Muzeului de istorie și artă Zalău se impune, ca și precedentele, alit prin numărul cuprinzător de pagini (524), cit mai ales prin varietatea și valoarea științifică și documentară a studiilor și notelor publicate. Întregul material este distribuit în cadrul a șase mari rubrici și anume: istorie veche și arheologie, istorie medie, istorie modernă, istorie contemporană, muzeografie și etnografie. În general se poate vorbi de un echilibru între rubrici, cu excepția celor rezervate istoriei moderne și etnografiei, care apar oarecum văduvite în raport cu celelalte.

Tematica abordată de fiecare rubrică în parte se referă la probleme variate și în bună măsură actuale, care, împreună, vin să aducă un plus de informații însemnate, necesare unei mai bune cunoașteri a istoriei județului Sălaj și implicit a istoriei noastre naționale. Aceeași tematică scoate în evidență și cu acest prilej preocupările științifice ale Muzeului din Zalău și rezultatele fructuoase ale colaborării acestuia cu specialiști din alte centre transilvănene.

Din prima rubrică, cuprinzând articole de arheologie și istorie veche, rețin atenția contribuțiile referitoare la o serie de descoperiri de la Porolissum sau din Provincia Dacia în general, multe dintre acestea revenindu-i lui N. Gudea. Din rîndul acestora ar fi de remarcat articolele cu privire la vasul decorat cu șerpi, seria de perle romane, activitățile metalurgice și descoperirea de caracter creștin, toate de la Porolissum, la care se adaugă studiul cu caracter mai general intitulat „Economie, populație și societate în Dacia postaureliană (275–380 e.n.)”, semnat de E. Chirilă și N. Gudea. Acest studiu pune desigur în discuție o serie de probleme majore privind istoria Daciei intracarpatică după retragerea romană, probleme ce merită toată atenția. Vorbind despre circulația și economia monetară a acestei perioade, autorii au pierdut din vedere amplul studiu dedicat circulației monetare postaureliene în Dacia, publicat în SCIVA, 26, 1975, 4, p. 441–485, suprasolicitudinose, în schimb, altele ce nu sînt strîns și de fiecare dată legate de temă.

În următoarele două rubrici în care sînt tratate subiecte de istorie medie și modernă ar fi de remarcat, pentru prima

parte, cele două tezaure monetare de la Zalău (sec. XII – XIII și de la Romita (sec. XVII – XVIII)), precum și studiile cu privire la populația Sălajului în sec. XVIII și la istoricul localității Răstoci (III). Istoria modernă este prezentă doar cu două articole, unul tratînd despre satul Girbou și împrejurimi, iar celălalt despre unele aspecte ale mișcării muncitorești din Sălaj (sec. XIX – XX).

Un volum ceva mai însemnat este acordat istoriei contemporane unde întîlnim, printre altele, subiecte cu privire la: procesul de integrare a județului Sălaj în structurile statului național unitar român, frămîntări țărănești (1918–1921) și aspecte ale mișcării revoluționare a tineretului din Sălaj, sistemul de apărare a frontierei de vest a țării (1937–1940), date despre pierderile României prin dictatul de la Viena și realizarea unității depline a clasei muncitoare din țara noastră (1945–1948).

În penultima rubrică, rezervată muzeografiei, cărții vechi românești, unor personalități sălăjene și istoriei culturii sînt inserate o serie de contribuții de profil, din rîndul cărora ar fi de subliniat cele despre: cartea veche din Sălaj, concepția pedagogică a lui Simion Bărnuțiu în perioada activității lui la Blaj, documente inedite privind unele acțiuni culturale ale sălăjenilor după unirea Transilvaniei cu România, contribuții la istoria presei românești la Sălaj și despre personalitățile Petre Dulfu (corespondență literară inedită) și Gavril Trif.

Etnografiei, cu care se încheie volumul, îi sînt dedicate două articole, unul tratînd despre cetele de flăcăi în unele localități ale județului Sălaj, iar celălalt despre activitatea Muzeului de istorie și artă din Zalău pe anul 1981.

În totalitatea sa, volumul lasă o bună impresie, atît sub aspect științific, cît și din punct de vedere redacțional. Ilustrația se prezintă în general bună și îngrijită, contribuind la reușita și la ținuta demnă de apreciat ale prezentei publicații, care, desigur, va fi primită cu mare interes de specialiști, atît în țară cît și peste hotare.

C. Preda